

A „SZÁMKIVETETT”, ÉS A „MESEBELI” KIRÁLY
IV. Károly és fia, Ottó – legitimista „legendák”

A címbe írhattam volna azt is, hogy legitimista PR., avagy Habsburg arculatépítés. Hiszen azt vizsgálom, hogy a restaurációs kísérletek, a detronizáció, valamint IV. Károly madeirai száműzetése, majd 1922-ben bekövetkezett halála után – Habsburg Ottó trónörökös nagykorúvá válásáig –, miként szándékoztak megfesteni a hazai legitimisták azt a (kettős) portrét, amely megerősíti, hogy bármelyikük alkalmas lehetett volna kedvező történelmi, politikai viszonyok között, a trianoni Magyarország vezetésére. A társadalmat mindenekelőtt a nyomtatott szó útján igyekeztek (ugyanis az elektronikus médiumok szerepe még nagyon kicsi volt ebben az időben) lelkileg, érzelmileg is előkészíteni a trón egy Habsburg – jelesül: Ottó – általi esetleges újbóli elfoglalásához. (A dolgozatban Zita királynéről most alig esik szó, de ő is méltán tartozik ide.)

A tanulmány IV. Károlyról beszélő része, benne néhány jellemzőnek vélt szemelvénnel a lapok, könyvek oldalain megjelent sok-sok pozitív értékítéletből, arról is szól, hogy amikor az elhunyt uralkodót méltatták, már lehetséges utódja vonzó tulajdonságainak (mondhatnánk: értékének) az apa általi növelésére (is) gondoltak. Azt szándékoztam megmutatni, hogy a hazai legitimisták miként akartak híveket szerezni maguknak olyan pozitív jellemvonások felmutatásával, melyek azt sugallják: az utolsó magyar király és legidősebb fia példát mutattak, jót akartak és akarnak, s méltók a Szentkoronára. Ezek a jellemvonások – korántsem a teljességre törekedve- apa és fia esetében: a szolgálatra felkészítő nevelés, a szép családi élet, a mélységes hit, a magyarság szeretete, a béke akarása, a szegényekért érzett felelősség, az uralkodói alkalmasság, a nehéz helyzetek, nélkülözések közötti helytállás. Egy – nevezzük így – „legendárium” kialakítása folyt, amely alapjában véve létező „hitelesített” tulajdonságokból, jellemvonásokból épült. Az ellenkező nézetek bemutatása természetesen nem lehetett feladata az arcképek megalkotóinak.

Gróf Apponyi Albert 1922. április 9-én, a Szent István Akadémia IV. Károly emlékezetére tartott ülésén így fejezte be beszédét:

„Négyszáz esztendő óta az első igazán nemzeti király, kortársai közt a legszociálisabb szellemű uralkodó, Istent és Istenben embert szerető lélek a trónon, a megpróbáltatás tűzében szín aranyak bizonyult hős: ez az, amit elvesztettünk, ez az, ami nekünk a Gondviselés kifürkészhetetlen végzéséből akkor született, amikor reánkomlott a világ-végzet romhalmaza... egy jószágos király meghalt, de a szent korona nem hal meg s vele együtt halhatatlan a nemzeti feltámadás reménye.”¹

Ezek a mondatok megadták a legitimista törekvések eszmei alaphangját.

Az utolsó magyar király, IV. Károly neveltetésében, tanulmányaiban, kicsi korától kezdve jelentős szerephez jutott Magyarország. A trónöröklési rendben negyedik helyen lévő főherceg alapos ismereteket kapott magyar származású tanáraitól a magyar történelemből, irodalomból, földrajzból, és jól megtanult magyarul is. Jellemző a történet: egyik kisgyermekkorai nevelőjének, Tormássy tanár úrnak a Nemzeti dalt szavalta el Károly, amit önszorgalomból tanult meg² (Látni foguk, hogy Ottó is elszavalta alkalom adtán Petőfi versét.) Gimnáziumi éve alatt rendszeres olvasmánya volt a Zászlónk című katolikus ifjúsági lap.³

Már gyerekként is megmutatkozott a szegények iránti részvéte. A négy éves Károly egyszer a jószágigazgatót arra kérte, hogy adjon neki munkát a kertben, mert egy kis pénzt akarna keresni.

„– Miért akarna pénzt szerezni? – kérdezte tőle mosolyogva a férfi.

- Nézze csak! Annyi szegény van itt a környéken, és szeretnék valamivel segíteni rajtuk, amit magam ke-restem.”⁴

---

¹ Megemlékezés IV. Károlyról – Elmondotta gróf Apponyi Albert elnök A Szent István Akadémiának IV. Károly emlékezetére szentelt 1922. évi április hó 9-iki rendkívüli ülésén - Budapest Stephaneum Nyomda R. T. 1922. 11-12.

² KOVÁCS 2004. 17.

³ KOVÁCS 2004. 20.

⁴ KOVÁCS 2004. 12.

Az időben nagyot ugorva, nézzük, hogy IV. Károly magyar királlyá koronázásán miként jelentek meg vonzónak bemutatott tulajdonságai. Idézzük ehhez Csernoch János hercegprímás *A korona vértanúja* című 1922 májusában megjelent írását: „Trónra léptekor azonnal sürgette a koronázás mielőbbi megtartását. [...] Megható volt látni a felelősségérzés nehéz súlyának rányomódását fiatal lelkére. [...] Viselkedése őszintén alázatos, mégis méltóságos volt.”⁵

A koronázási bankett 19 fogását a kórházakban fekvő sebesült katonáknak küldte el. Az országgyűlés Károlynak és Zitának adott koronázási „nászajándékát”, 50-50 ezer aranyat szociális célokra – hadiözvegyek és árvák megsegítésére fordították.⁶ És feljegyeztek egy történetet a koronázáskor alig több mint négy éves Ottóról „A mesebeli király” címmel. A koronázás után a budai királyi palota folyosóján megy Ottó és Zita. A falakon régi uralkodók portréi függtek, Ottó látta, hogy az ő ruhája is olyan, mint a régieké.

„- Mama, – kérdezte az ezüst hang – én is itt leszek a falon?

- Igen, igen, fiacskám, majd egyszer...

- Nagy tükör előtt vitt el az út. Ottó belenézett a tükörbe, rámosolygott a tükörképe és az visszamosolygott rá.”⁷

A koronázási díszelgésen csak magyar honvéd egységek voltak. De a magyarok iránti vonzalmáról (és tegyük hozzá: politikai érzékéről) – számos egyéb történet mellett –, Balassa Imre is feljegyzett egyet *A Magyar Királytragédia* című több ezer példányban megjelent munkájában. Eszerint IV. Károly 1918 őszén Debrecenbe látogatott feleségével, Zitával.

„Kilépnek a szalonkocsi ajtaján. A király és a királyné karonfogva, szinte egymáshoz simulva, kedvesen, mosolygó arccal közelednek a városi urak felé. Ebben a percben trombiták és dobok recsennek. A díszszázad jobbszárnyán fölzúg a Gotterhalte! A király az első percben elbocsátja a királyné karját, kesztyűs jobbkezevel int, hogy hagyják abba. Csak néhány taktust játszhatott a zenekar. Elhallgatott. A király nem akart

---

⁵ Csernoch János hercegprímás, bíbornok: *A korona vértanúja*. Újraközli:

<http://regnumportal.hu/regnum2/node/420>

⁶ KOVÁCS 2004. 68.

⁷ BALASSA–CSEKONICS 1931. 16.

Debrecenben Gotterhalte-t hallgatni. Az egész epizód nem tartott egy fél percig. Alig vette észre valaki. A Gotterhalte elnémult. Pár tétova akkordja beleveszett az égzengéshez hasonló magyar éljen riadásába. És abba az egyre döngő, egyre hatalmasabb zúgású dalba, amely ezer meg ezer ajkon imádkozik odakünn, megostromolva az épületet, átlépve a falakon, megkopogtatva a szíveket. A tömeg a Himnuszt énekelte.”⁸

Sokan írtak a békét akaró uralkodóról, az ún. Sixtus levél kapcsán. Most csak néhány idézet álljon itt. Anatol France így vélekedett:

„sohasem fognak engemet meggyőzni arról, hogy a háborúnak nem lehetett volna már régen véget vetni. Károly király egy békeajánlatot tett. Ő volt az egyetlen tisztességes ember, aki a háború alatt vezető helyen állott, de nem hallgattak rá. Véleményem szerint fel kellett volna karolni az ő kezdeményezését. Károly király őszintén akarta a békét, és épp ezért gyűlölte őt az egész világ...”⁹

Balassa Imre ezeket írta:

„Békét kell kötnünk minél előbb. Az idő ellenünk dolgozik. Ez a mondat nem valami pacifista politikus szájából hangozott el. 1917 januárjában mondta ki ezt a szót egy harmincegy esztendősi fiatalember, a bécsi Burg egyik szobájában. Az a szoba a császár dolgozószobája volt! Aki pedig ezt a vést jósló mondatot ki mondta, a fiatal császár volt: IV. Károly.”¹⁰

Több fontos, habitusát jól jellemző, demokratikus gondolkodására utaló intézkedés fűződik nevéhez rövid uralkodása idejéből. Például: Európában elsőként létesített közjóléti- és közegészségügyi minisztériumot; amnesztia rendeletében 1917. július 2-án közkegyelmet hirdetett politikai foglyok számára. Emiatt sok támadás érte, hiszen ez a monarchia felbomlasztásáért dolgozó – például cseh-politikusokra is vonatkozott; a hadseregben eltörölte a párbajt; megtiltotta a kikötést; és – gondolkodására ez is jellemző –, a fronton cigarettával kínálja a katonákat.¹¹ A lista ezzel korántsem teljes. Károly ke-

---

⁸ BALASSA 1925. 74.

⁹ KOVÁCS 2004. 92.

¹⁰ BALASSA 1924 18.

¹¹ KOVÁCS 2004. 93.

vesebb, mint két évet uralkodott. Az ismert események után, 1922. első hónapjaiban a királyi család nehéz helyzete, március végén, április elején pedig IV. Károly betegsége, majd halála uralta a magyar sajtót és a közvéleményt. A halálig azonban, keserves út vezetett.

A tihanyi internálásból az uralkodói párt a Fekete tengeren horgonyzó angol hadihajóig (majd Madeiráig) vezető út egy részéről a Zita kíséretében lévő Boroviczény Aladárné számolt be naplójában. November 5-én feljegyezte, hogy autón, angol katonai kísérettel érkeztek Orsovára.

„A város teli volt az utcákra kisereglett lakossággal s oly meleg tüntetést rendeztek a fogoly királyi pár mellett, hogy nem tudom leírni. Az állomáson kívül szálltunk vonatra. A szalonkocsi természetesen a MÁV-tól lopott magyar kocsi volt. Románián való átutazásunk alatt minden állomáson leugrottak az angol tengerészkatona, s kizárólag ezek őrködtek személyes biztonságunk felett, sehol román katonák. A vonatunkat kísérő román tiszt kérte Snagge kapitányt, vezesse be a királyhoz, hogy autogramgyűjteménye részére aláírását kérhesse. Snagge e tapintatlan kérést a legnagyobb határozottsággal visszautasította. November 6. Galacba érkeztünk. Az állomás üres volt, a kíváncsi tömegeket egy ügyes újsághírrel a város egy más pontjára csődítették. Azonnal felmentünk a Principess Maria-ra, a román jachtra, mely a Sulinában várakozó Cardiff angol hadihajóra vitte a királyi párt, akiket a jachton Snagge is kísért. A Principess Maria rögtön indult. Némán mentem be a felségekhez, nem bírtam szólni, mert a könnyeim hullottak. A királyné szótlanul megcsókolt, s talán érezte, hogy szívem egész melegével kértem jövőjére Isten áldását.”¹²

A hajó a királyi pár előtt ismeretlen cél felé elindult, s csak Gibraltárban tudták meg, hogy a végállomás: Madeira szigete. Az 1921. november 7-én érvényben lépett detronizációs törvény. Ennek 1. paragrafusa kimondja: IV. Károly uralkodói jogai megszűntek. A 2. paragrafus értelmében a *pragmatica sanctio* hatályvesztésével a királyválasztás joga a „nemzetre visszaszállott”. Végül, a 3. paragrafus leszögezte, hogy Magyarország továbbra is királyság marad, de a királyi trón betöltése csak egy későbbi, meg nem határozott időben történik. Ezzel az aktussal a Habsburgok négyszáz éves magyarországi szereplése után a függöny végképp lehullt. Az immár trónfosztott uralkodót csupán

---

¹² BEREVICZÉNY 1993. 387-434.; 435-457.

Hunyady József gróf és felesége kísérte el – saját költségén – Madeirára. Mint Karl Werkmann írta: A grófi pár csak december végéig maradt a királyi családdal, mert nem „bírták el a hosszú tartózkodás költségeit egy olyan országban, ahol angol fontban számoltak.”¹³

Az Ottó nagykorúsága alkalmából megjelent díszalbumban a madeirai tartózkodásról az egyik emlékező így írt:

„A királyi rab, a sziklasziget mártír bujdosója a funchali úton sétált. Ottó volt vele és Zsámboki (nevét hol »i«-vel, hol »y«-nal írták s. z.) Pál főtisztelendő. Temetési menettel találkoztak, a koporsó után zokogó kisfiú ment. A király letérdelt és imádkozott az ismeretlen halottért. A nap estéjén Károly betegen ágynak esett.”¹⁴

A száműzöttek anyagilag rosszul álltak, mert az antant hatalmak képtelenek voltak (talán nem is akartak) dönteni apanázsukról, s a Nagykövetek Tanácsa még akkor is tárgyalt a kérdéssről, amikor a volt uralkodó már meghalt. Ráadásul, valamikor 1921 végén, egy szélhámós, Bruno Steiner, IV. Károly jószágigazgatója hatalmas értékű ékszereiktől, gyémántjaiktól is megfosztotta őket, s így elérkezett az idő, amikor már szállodájukat sem tudták kifizetni. Végül, egy rossz klímájú hegyen lévő villába költöztek, melyet egy portugál bankár ajánlott fel lakhelyül számukra. Minderről Schager Albin báró, a királyi ház ausztriai vagyongazdálkodója számolt be az *Új Nemzedék* bécsi munkatársának. Az április 1-én megjelent *Hogyan él a királyi család Funchalban* című írás szerint, az „állandó távirati összeköttetés révén” leginkább tájékozott báró elmondta:

„A király betegségét azért tartja komolynak, mert 1919 januárjában Eckartsauban 1921 januárjában pedig Svájcban már súlyos természetű influenzán ment át, ami szervezetét erősen meggyengítette. Ehhez járul még a száműzetés súlyos lelki depressziója. Öfelségében nagyon erős a honvágy, azonfelül a királyné állapota is erősen aggasztja. Május végére várják ugyanis a királyné nyolcadik gyermekét, azonban bizonytalan, hogy sikerül-e a megszokott szülésznőt és orvost Funchalba behozatni.”

---

¹³ WERKMANN 1923. 260.;387-434.; 435-457.

¹⁴ BALASSA–CSEKONICS 1931. 38-39.

A család anyagi helyzetéről ezt nyilatkozta:

„A magyar kormány által a magyarországi birtokok évi jövedelme után kiszolgáltatott öt millió korona a magyar pénz elértéktelenedése miatt alig fedezi Funchalban az egyhónapi szükségletet. A királyi pár mostani háztartása, szűkös keretek között, mégis csak huszonnégy személyből áll. A királyi páron és hét gyermekükön kívül ott van még Mária Terézia főhercegasszony, a király nagyanyja, azután Korff-Korsebeck Teréz grófnő és Mensdorff-Pouilly Viktória grófnő, a gyermekek nevelői, továbbá Zsámboky Pál, a magyar tanár, és Dietrich, az osztrák nevelő.”

De a háztartáshoz tartozott még egy dajka, két volt sofőr, akik a feleségükkel együtt a házkörüli teendőket látták el, továbbá a királyné komornája, szobalányok, egy szakácsnő és egy kukta. A háztartás költsége hónaponként körülbelül kétezer angol font volt. Funchalban jó orvos, de megfelelő gyógyszertár is alig akadt. A gyógyszereket ezért Bécsből kellett távirati úton megrendelni. Schager elmondta még, hogy noha Madeira szigetén az éghajlat nem egészségtelen, de közép-európai ember számára mégis nehezen elviselhető. A végtelenül hosszú esős évszak után a Szahara felől jövő sivatagi légáramlat következik, „ami nagyon rossz a tüdőre.” A továbbiakban így folytatta:

„Ottó a trónörökös, aki most tíz éves, nagyon szorgalmasan tanul. Természetesen tökéletesen beszél magyarul és minden tekintetben nagyon fogékony. A királyi család mostani helyzete azonban sajnos nem alkalmas arra, hogy a gyermek lelkében kedvező benyomásokat keltsen. Ottó trónörökös tudatában van annak, hogy szüleit mint foglyokat kezelik Madeira szigetén.”¹⁵

Gróf Edelsheim Gyulai Ilona, Horthy István kormányzó-helyettes özvegye emlékirataiban említi, hogy amikor Ottó és Horthy Miklós találkozásán jelen volt az 1950-es évek első felében, tapasztalta, hogy a trónörökös valóban kifogástalanul használta a magyar nyelvet.¹⁶

A *Világ* 1922. április 2-i számában gróf Andrássy Gyula nyilatkozott. Elmondta, hogy gróf Hunyady Józseftől megtudta, hogy a ki-

---

¹⁵ *Új Nemzedék* 1922. ápr. 1.

¹⁶ EDELSHEIM 2002. 172., 478., 200.

rályi család eleinte egy napos, és egészséges hotelben lakott. Pénzük fogytával azonban egy portugál legitimistának ajánlatát fogadták el, hogy nyári villájába költözzenek.

„Ez a nyári villa egy hegytetőn van; tényleg »nyári« villa, mert télen, az esős évszakban nem lakható... Itt hűlt meg a király. A mi kormányunk eldicsekedett vele, hogy gondoskodott anyagilag a királyról. Hát a gondoskodás az volt, hogy napi 30 frankot küldtek neki. A szó betű szerinti értelmében nélkülöztek. A megkoronázott magyar királynak egészségtelen lakás és elégtelen ellátás miatt kellett testi ellenállóképességét egy gyilkos kórsággal szemben elveszítenie!”¹⁷

A Magyar Hírlap 1922. április 13-án, már Károly halála után, a királyi család magyarországi vagyoni helyzetéről riportban számolt be:

„Az Apponyi- tér 1. szám alatti bérpalota háziúr nélkül maradt. IV. Károly, illetve a királyi család tulajdona ugyanis ez a hatalmas kupolás bérház, amelynek lakói főként polgári emberek, orvosok, ügyvédek, kereskedők, akik a házbért felséges háziúrnak fizetik. A bérpalota félemeleti folyosóján egyszerű ajtó fehérlik.”

Itt található a királyi család magyarországi vagyonkezelőségének hivatala, melyet Schnitzler Ágoston alezredes igazgat. Tájékoztatása szerint:

„A zár alá vett királyi javak sorsáról semmi bizonyosat nem lehet tudni mindaddig, amíg a király végrendelete a funchali bíróság előtt felbontásra nem kerül...” Az alezredes közölte: „Őfelsége személyes vagyonát Magyarországon egyedül a budafoki királyi pincében levő borok alkotják, van ezen kívül mintegy hatvan millió korona értékű hadikölcsön – 75 százalékos lombardhitellel terhelve –; a 40.000 holdas ráckevei birtok, amely zár alatt van, a királyi család tulajdona. Schnitzler alezredes ezután arról a nyomasztó, kétségbeesett helyzetről beszél, amelyben a királyi család sok milliót kitevő vagyonának kezelősége volt akkor, amikor egyre-másra érkeztek Funchalból a híradások, hogy a királyi családnak nincs pénze a városi villa lakbérét megfizetni,

---

¹⁷ *Világ* 1922. ápr. 2.

hogy fel kellett költözködniök a hegyre, félnapi járóföldre a várostól, alig lakható, fűthetetlen, nyirkos falú nyári villába.”

Elmondta még: mindent megtettek a helyzet enyhítésére, állandó kapcsolatban voltak

„a kormánytényezőkkel és meg kellett állapítanunk, hogy a kormány de facto a legnagyobb jóakarattal igyekezett is segítségünkre lenni. Bizonyos felmerülő külső szempontok azonban minden hathatósabb segítséget lehetetlenné tettek.”¹⁸

IV. Károly elhunytával a királyi család „természetesen nem jutott kedvezőbb helyzetbe Funchalban.” A nyilatkozó reményei szerint a tárgyalások tovább folynak a kormánnyal, s eredményesek lesznek. Mint mondta: lehetséges, hogy a kormány hamarosan „a budapesti jegybank útján egy nagyobb összeget fog átutaltatni Funchalba a királyi család számára.”¹⁹

Ilyen körülmények közepette betegedett meg IV. Károly. Elérte a spanyolnátha, amely már 1918-1919-ben több áldozatot követelt, mint az egész első világháború. A járvány áldozatainak teljes számát a világban 20-50 millióra becsülik, de akadtak olyan vélemények is, hogy a 100 milliót is elérte. A „spanyol” az emberi történelem legtöbb halált okozó járványa lett. A gyenge egészségű IV. Károlynak, az adott körülmények között kevés esélye maradt az életre. Az említett P. Zsámboky Pál, aki mindvégig a száműzött család mellett volt, részletes beszámolót adott a történekről a *IV. Károly király szenvedése Madeirán és jámbor halála* című munkájában.

Március 30.

„Reggel fél hatkor sürgős üzenet érkezett, hogy az Oltáriszentséget vigyem és tegyem ki a beteg szobájába. Nincs remény.”

Március 31.

„Éjfélkor jöttek az orvosok. Állapota annyira súlyosbodott, hogy nem akarták őt a vizsgálat tortúrái által is gyengíteni. Ezen az

---

¹⁸ *Magyar Hírlap* 1922. ápr. 13.

¹⁹ *Magyar Hírlap* 1922. ápr. 13.

éjszakán a beteg álmában fájdalmasan nyögött, ami nagy szenvedésének akaratlan árulója volt.”

Ébredése után Zitához fordult:

„Kell, hogy valamiről még felvilágosítsalak. Minden igyekevésem mindig és mindenben az Isten akaratának lehető legtisztább felismerése volt és az Ő követése az emberileg elérhető tökéletességig. Testi szenvedését növelték a lelkiek. A hét, nemsokára nyolc gyerekről való gondoskodás, a bizonytalan jövő, a honvágy és a távolság, mely közéje és hú alattvalói közé egy óceán méreteivel feküdt, nemes szívét, ha össze is zúzta, de bátorítólag szólt magához mindannyiszor: Ó mily boldogító érzés, ha valakinek Jézus szent szívében bizalma van, mert másképpen ki bírna el ennyi szenvedést?!”

Április 1.

„Beállott a nagy szívgyengeség. A szokott időben kezdtem a szentmisét. S bár a király rendkívül súlyos állapotáról nem értesített senki sem, valami nagy és kínzó nyugtalanság vett rajtam erőt. A szentmise után azonnal hívtak, hogy áldoztassam meg a beteget s egyben kérték az Oltáriszentség kitételét is. A király mély magába szállással áldozott meg. A beteg maga volt az odaadó türelem. A király félrebeszélt. Többször felkiáltott: Ki van itt? Kisvártatva határozott bosszúsággal említette pár hadügyminisztériumba beosztott nevét, akik előttem teljesen ismeretlenek. Többször aggodalmasan kiáltott a királyné után, majd név szerint elsorolta valamennyi gyermekét. Üdvözítő Jézusom, oltalmazd meg gyermekeimet, Ottót, Médit, Róbertet, Félixet, Károly Lajost, Rudolfot és Lottit és, és a legkisebbet is. Óvd meg testüket, óvd meg lelküket és inkább vedd magadhoz őket, semhogy halálos bűnbe essenek Amen. Később magyarul beszélt. Igen, hogy megkoronázott király vagyok, azt letagadni nem lehet. Nem, csak semmi rablópolitikát. Ha valaki valamit mond, azt be is kell tartani – láttam, hogy a haldokló kínjait csak növeli a szomorú októberi napokra való visszaemlékezés mély sóvárgással szakadt fel belőle a kiáltás: Ah! Miért nem engednek minket haza?! – Újból feladtam az utolsó kenetet. A kis trónörököszt végre a haldoklóhoz hívták, térdeire esett, ráborult a betegágyra és megrázta a sírás. Mikor a kisfiú zokogása felhangzott, a királyné Őfelsége erélyesen rászólt: Ottó, uralkodj magadon! Szegény gyermek még akkor sem sírhatta ki magát, amikor édesatyja számára a külvilág már elveszett. Ekkor én az ágyon áthajolva, a királyné Őfelségét suttozva kértem, engedje

meg, hogy Ottó közelebb jöjjön és megcsókolhassa utoljára a haldokló kezét, mert itt a vég. Az utolsó negyedórában az oxigén váratlanul kifogyott. Újból feloldoztam. Hallottuk, hogy imádkozik. Aztán a nemes szív megszűnt dobogni.”²⁰

És még aznap az *MTI*-ben megjelent a *Reuter* nyomán „feladatott hír du. 3 óra 44 perckor”: „Őfelsége IV. Károly király Funchalban meghalt”²¹ A halál első visszhangjáról számos, részvétről tanúskodó írás látott napvilágot a sajtóban. A *Világ* például ezt írta a halál másnapján:

„Az első hír az utcán: Kétesztendő uralkodás után és a számkivetés negyedik esztendejében elköltözött az élők sorából IV. Károly. Fájdalmas volt már ez a számkivetés. és fájdalmas volt már az uralkodás kora is, amely befejezett tényekkel állította szembe, amelyeknek végzetes körülményeit előre látta, és mégsem tudott rajtuk változtatni [...] Valamivel hét óra előtt jelent meg az első gyászkeretes plakát az újságkiadóhivatalok ablakaiban. Egy szempillantás alatt fekete gomolyag nyüzsgött a járdán és az egész tömeget mintha motorikus erővel rázta volna meg Károly király mélységes emberi tragédiájának kijáró részvét. Az Erzsébet körúton nagy csoportok verődtek össze, melyek izgatottan tárgyalták az eseményt. – Rettenetes szörnyűség! Szegény király! – hangzott köröskörül és ezúttal elmaradtak azok a frivol pesti megjegyzések, melyek minden megrendítő eseményt is nyomon kísérnek. Végig a körúton síró asszonyokkal találkoztunk, akiket megindult férfiak csitítottak. Kottás kislányok álltak meg az újságkiaraktok előtt és hirtelen elpityeredtek. Negyed nyolckor a kiadóhivatalok előtt olyan óriásivá nőtt a tömeg, hogy a villamosközlekedés percekre megakadt. Az utasok kiszálltak a kocsikból és elkomorult arccal vették tudomásul a katasztrófa hírét. Ugyanakkor megjelent az első megerősített rendőri őrzéskor, amely nagyon tapintatosan viselkedett, és csupán a villamos sinekről távolította el az állongókat. Általában nagy csönd volt az utcán. A kávéházakban megbomlott az asztalok rendje, az emberek felugráltak, és siettek ki az utcára. Bementünk az egyik körúti kávéházba, ahol délutánonként five o'clock thee és shimmy szokott lenni. Javában folyt a mulatság, amikor megmondtuk az öreg kávésnak,

---

²⁰ BALASSA–CSEKONICS 1931. 37-54.

²¹ *MTI* 1922. ápr. 1.

hogy a király meghalt. Az öreg cinikus pesti kávé azonnal leintette a jazz bandot és hazaküldte a hölgyeket. Egy másik kávé következőket mondta nekünk: – Valószínű, hogy a kormány el fogja rendelni a zenetilalmat, de ha nem rendelné is el, akkor mi önszántunkból beszüntetjük ma estére a zenét. Igaz, hogy szombat este van, de ezzel tartozunk szegény király öfelségének.”²²

A *Virradat*ban április 4-én az alábbi közlemény látott napvilágot:

„IV. Károlyt nem temethetik el Budapesten. A magyar legitimisták azzal a követeléssel állanak elő, hogy IV. Károlyt Budapesten kell eltemetni. Nem tesszük fel róluk, hogy a követelés kortes célt szolgál, ámbár az országra szóló gyászszertartás, az özvegy királyné, az árva gyermekek megjelenése kétségtelenül erős propasganda volna választási lobogóik számára. Kétségtelen azonban, hogy a budapesti temetés alkalmas volna egy magasabb és messzebb számító legitimista cél széles terjedelmű propagálására, ami egyben a politikai ellentétek, a bizonytalanság és ennek nyomán a gazdasági hanyatlás fokozására is vezetne.”²³

IV. Károlyt 1922. április 5-én helyezték végső nyugalomra Funchalban, a Nossa Senhora do Monte templomban. Az Ottó nagykorúsága alkalmából megjelent díszalbumban a temetésről ez olvasható:

„A lejtős hegyi úton fekete taligát toltak lefelé. A taligán egyszerű koporsó, nyomában fekete fátyol alatt karcsú női alak, mellette mély, fekete gyászban aranyosfejű gyermeksereg. Összebújtak, egymásba kapaszkodtak. IV. Károly osztrák császár és magyar király temetési menete vajmi egyszerű volt... Idegen templom harangjai siratták el.”²⁴

Pápay István könyvében idézte Funchal érsekének IV. Károlyt búcsúztató szavait:

---

²² *Világ* 1922. ápr. 2.

²³ *Virradat* 1922. ápr. 4.

²⁴ BALASSA–CSEKONICS 1931. 41.

„Madeirának a mai napig kellett várnia a maga szentjére és most megtalálta azt. Egy mártírt adunk át az anyaföldnek. Még unokáitok és azok gyermekei is emlegetni fogják azt a fájdalmas kálváriát, amelynek ő oly fiatalon lépett az első fokára, amelyet csodálatraméltó önmegtadadással járt végig és amelynek utolsó stációja a mi szigetünk volt.”²⁵

A *Pesti Hírlap* 1922. április 6-án bécsi forrásokra támaszkodva számolt be a temetésről. A *Pesti Hírlap* szerint:

„IV. Károly holttestét magyar tábori egyenruhában ravatalozták fel. Alfonz király a funchali spanyol konzult bízta meg képviselőjével a temetésen. A portugál kormány részvételét fejezte ki Zita királynénak, valamint Ottó főhercegnek. Ferdinánd román király is részvétáviratot küldött Funchalba. IX. Pius pápa –római jelentés szerint- azzal a kéréssel fordult volna a nagyhatalmakhoz, gondoskodjanak Károly király családjának elszállításáról” az egészségtelen Madeiráról. „Bécsi hír szerint Alfonz spanyol király, mint Európa legrégebben uralkodó államfője, kezdeményezően lépett fel a pápánál és a többi uralkodónál abban az irányban, hogy Zita királyné és gyermekei rangjukhoz illő eljárást nyerjenek.”²⁶

A temetés után néhány héttel megszületett IV. Károly nyolcadik gyermeke: Erzsébet. Budapesten, a Mátyás templomban gyászmisén emlékeztek meg az elhunyt uralkodóról. A *Magyarság* április 5-i beszámolójából kiviláglik, a gyászistentisztelet, melyet Csernoch János hercegprímás pontifikált, feszültségekkel volt terhes.

„Szakadó esőben ért véget ez a hivatalos requiem, amelynek résztvevői az utcán türelmesen várakozó közönség sorfala között távoztak. Mikor feltűnt Apponyi magas alakja, a publikum zúgó éljenzéssel köszöntötte az ősz államférfiút, de éppoly meleg ünneplésben részesítette a legitimista párt fővezérét, Andrassy Gyula grófot és családját... Az ünnepi harangzúgásba ismét és ismét belemorajlott hosszan, megújulva a kiáltás: Éljen II. Ottó király! A tömegben egyébként éles kifakadások hangzottak el

---

²⁵ PÁPAY 1928. 271.

²⁶ *Pesti Hírlap* 1922. ápr. 6.

azokkal szemben, akiket a király szomorú sorsáért felelősség terhel... a rendőrség közbelépése is szükségessé vált.”²⁷

Horthy Miklós emlékirataira reflektáló könyvében Milotay István is beszámolt az eseményekről. Noha a munka évtizedekkel az esemény után látott napvilágot, s így nem is tartozik az akkori „legendárium” kialakításhoz, jól tükrözi a társadalom egy részének véleményét.

„Kísérteties jelenet volt –írja –, a shakespearei tragédiák emlékét idézve, amikor Horthy, testőreitől kísérve, maga is megjelent admirálisi díszben a szertartáson, s a katófalk lépcsőjén megállva –percekig lehajtott fővel, mintha bocsánatot, engesztelést imádkozott volna – búcsúzott el legyőzött ellenfelétől. Most már ő is, a győztes, végleg megnyugodhatott. Nem kellett többé se a vetélytárs kísérleteitől, se saját lelkiismeretfurdalásától tartania. Az ilyesmit ő különben se nagyon ismerte. Más fából faragták. Nem tartozott az érzékenykedő emberek közé. Ahogy hosszú percekig ott állt a szimbolikus koporsó előtt, bizonyára nem sejtette és nem hitte volna azt se, hogy végezetül rá is majdnem hasonló sors vár: előbb ellenségeinek, volt szövetségeseinek foglya gyanánt idegenben végzi negyedszázados uralkodását, hogy azután hazájától távol, még messzebb – de a spanyol-portugál szigethez egészen közel, mint örökös számkivetett éli le aggságának utolsó éveit. Ilyen látomások azonban az ő kemény fantáziájától meg nem kísértett lelkében ugyancsak nem jelentkezhetnek. Inkább azt kellett éreznie, hogy most már igazán és véglegesen szabad az út az életfogytiglani kormányzói hatalom birtoklásához. Sőt, még azon túl is, a merészebb, nagyobb uralmi lehetőségekhez.”²⁸

A dráma egyik utolsó jelenetében gróf Andrássy Gyula lakásán értekezletre gyűltek össze a legitimista vezető politikusok. A tanácskozás lényegét így is megfogalmazhatjuk: Meghalt a király! Éljen a király! Helyesebb persze, ha a második mondatot felkiáltó helyett kérdővé formáljuk. A megbeszélés a IV. Károly halála utáni közjogi helyzettel foglalkozott. A legitimista politikusok egyöntetűen meggyeztek abban, hogy „a legtisztább legitimizmus szerint a magyar trón

---

²⁷ *Magyarság* 1922. ápr. 5.

²⁸ MILOTAY 2001. 7-8.

Károly elsőszülött fiát, Ottó trónörököszt illeti meg.” Tudomásul vették, hogy a trónörökös megkoronázása a külpolitikai viszonyok miatt, a vis major okán nem lehetséges. Úgy döntöttek, hogy a „magyar nemzethez proklamációval fordulnak, a melyben II. Ottót magyar királlyá kiáltják ki, magyar királynak a jog és igazság szerint őt ismerik el. Megállapították, hogy Ottó király egyedüli jog szerint való képviselője minden körülmények között csakis Zita királyné lehet.” Követelték, hogy IV. Károly földi maradványait Magyarországon temessék el, „és hogy az özvegy királyné és az árva királyi gyerekek Magyarországon tartózkodhassanak.” A kiáltványt a tanácskozás minden részvevője aláírta. Elhatározták, hogy „az új királynak, II. Ottónak hódoló táviratot küldenek.”²⁹ Csernoch János hercegprímás már idézett (*A korona vértanúja*), IV. Károlyról emlékező írásában köszönt el az uralkodótól:

„Valahányszor fogadott rövid uralkodása idején, mindig megemlékezett valamely kötelességéről, amelyet a koronázáskor vállalt és imádságomat kérte, hogy hű maradjon mindenben, amit istennek, a nemzetnek és az egyháznak ígért. Legutoljára 1921. okt. 28-án Tihanyban találkoztam vele. Aggódva léptem be szobájába. Azt hittem, megtört, a kegyetlen sors iszonyú csapásai alatt leverte és vergődő királyt találok, akinek vigasztalására alig lehet szavakat, annál kevésbé helytálló érveket találni. Nagyon csalódtam. A király fölött nem múlt el nyomtalanul a nagy vihar. Haja megfehéredett. Arcán a gondok mély vágásai. Ünnepiesen komoly a megjelenése; amilyen az önérzetesen szenvedőké. Helyzetével teljesen tisztában van. Nem vár magyarázatot vagy vigasztalást. Ismeri a végső következményeket. De azért rendületlenül bízik és hisz. »A kötelességemet akartam megtenni, amikor eljöttem. Mint koronás királynak nemcsak jogaim, de kötelességeim is vannak. Meg kell védenem a szent korona jogait és fényét. Igazságosan akarom kormányozni az országot, a nemzetnek adósa vagyok. Megkíséreltem mindent. Nem sikerült eddig. El vagyok készülve további áldozatokra. Életem utolsó leheletéig kitartok a vállalt kötelesség útján. Bármit is kell szenvednem, Krisztus Urunk többet szenvedett.« Ilyen léleknek fölösleges a vigasztalás. Kikényszeríti csodás erejével a bámulatot. Áldozatos élete végén egészen méltó volt az utolsó szó: »Felajánlom életemet váltságul népemért. «³⁰

---

²⁹ *Virradat* 1922. ápr. 5.

³⁰ Csernoch János hercegprímás, bíbornok: *A korona vértanúja*. Újrajaközlő: <http://regnumportal.hu/regnum2/node/420>

Ottó, a trónörökös gyermekkoráról elmondhatjuk: viharos volt. Az életre korán felkészítő, felelősségre nevelő; háború, száműzetés, árvaság. Ő volt a legnagyobb testvér, a kisebbek fölnéztek rá, ő pedig pótapaként vigyázott rájuk. Az uralkodói szerepre való felkészítése bencés tanárok segítségével korán elkezdődött. Alaposan megismerte a magyar történelmet, irodalmat, földrajzot, nagyon jól megtanult magyarul, s magyarul érettségizett. Mint dr. Kray István báró írta IV. Károlyra emlékezve:

„Számkivetésében is előszeretettel látott magánál magyar urakat és legidősebb fiának, a trónörökösnek első nevelője, a királyi család házi káplánja és gyóntatója ugyancsak egy magyar pap volt, Zsámboky Pál, jelenlegi csillaghegyi lelkész. Ő volt az, aki Madeira szigetén a halott király szeméit lefogta. Károly király halála után is, az ő akaratának megfelelően öt magyar bencés tanár nevelte és oktatta a számkivetésben élő királyi árvákat és a királyi családnál még ma is magyar bencés látja el a házi lelkészi és a kisebb gyermekek mellett a házi oktatói és nevelői tisztet. Károly király szívesen és jól beszélt magyarul és gondoskodott arról, hogy gyermekei már zsenge korukban tökéletesen elsajátítsák a magyar nyelvet. Ezzel kapcsolatban egy kedves kis jelenet jut eszembe, amelynek magam szem- és fültanúja voltam. A dolog 1917 nyarán történt a laxenburg kastélyban. Mint Ő felsége mellé szolgálattételre beosztott kabinetirodai titkár egy alkalommal nyitott ablak mellett dolgoztam a parkra nyíló hivatalos szobámban. Munka közben egyszer csak hangos gyerekkacagást hallottam az ablak alatt és csodálkozva állapítottam meg, hogy a kertben játszadozó gyerekek magyarul beszélnek. Sietve néztem ki az ablakon és akkor láttam, hogy a gyermekek Ottó, Etelka és Róbert főhercegek voltak, a királyi pár három legidősebb gyermeke, akik a magyar származású Melissa nővér... felügyelete mellett játszottak a kastély parkjában. Egyébként más alkalmakkor is szerezhettem tudomást arról, hogy a király gyermekei jól tudnak magyarul, mert hivatalos szolgálatom idején gyakran találkoztam és magyarul is beszéltem velük.”³¹

P. Sólymoss Károly Vendel bencés tanár szerint:

---

³¹ KRAY 1935. 100.

„II. Ottó örökös király olyan nevelést kapott, hogy lelkének nyugalma, egyensúlya, boldogsága akkor sem zavartatná meg, ha nem foglalhatná el ősei jogos örökét. Ő a mélyen vallásos ember lelkületével bír.”³²

Ugyancsak a bencés tanár örökítette meg a kis jelenetet 2 év *Lequietóban* című írásában. Ottó és édesapja gyakran sétáltak, s a trónörökös többször látta, hogy Károly sűrűn tekintget kelet felé. Egyszer megkérdezte: „– Papa mi van arrafelé, ahova annyit nézel? – Arrafelé? A haza van arrafelé fiacskám. A mi hazánk van arrafelé.”³³

Kapcsolatban állt magyarokkal, hazai küldöttségek jártak náluk. Volt, hogy magyar zarándokok látogattak hozzájuk, uzsonnán látta vendégül őket, és magyarul társalgott velük. 1930 májusában, Belgiumban dolgozó magyar selyemgyári munkásokat fogadott.³⁴ Máskor magyar zarándokokat látott vendégül.³⁵ Blazsovich Jákó bencés tanárával elment Bilbaóba, hogy megismerkedjen az acélgyártással, s az ottani kemény munkával. Az útról a szerzetes tanár megjegyezte, hogy mint oly sokszor, ezúttal is fejlett szociális érzékéről tett tanúságot Ottó.³⁶ Többen is megírták, hogy a trónörökös milyen sokrétű tanulmányokat folytat, Ady Lajos „debreceni tankerületi kir. főigazgató”, pedig hosszú beszámolót írt Ottó érettségi vizsgájáról.³⁷

A Nemzeti Újságban 1925. október 18-án Apponyi nyilatkozott a királyi családnál tett lequietói látogatásáról: „A legkellemesebb benyomást nyertem a királyról tapasztalataim azt mutatják, hogy nagy megnyugvással tekinthetünk a jövő elé a király lelke tele van igazi szeretettel a magyar nép iránt.”³⁸ Jászberényi beszámolójában pedig ezt mondta: IV. Károly „szakított a régi Habsburgok nemtelenségével, s ezeket a gondolatokat fiába is átültette.”³⁹

A *Hogy él a király Lequietóban?* című írásban ez olvasható. Ottó megkérdi: „– Szavaljak valamit? Be sem várta a választ és már

---

³² BALASSA–CSEKONICS 1931. 60.

³³ BALASSA–CSEKONICS 1931. 60.

³⁴ BALASSA–CSEKONICS 1931. 90-91.

³⁵ BALASSA–CSEKONICS 1931. 79.

³⁶ BALASSA–CSEKONICS 1931. 70., 72.

³⁷ BALASSA–CSEKONICS 1931. 101-106.

³⁸ *Nemzeti Újság* 1925. okt. 18.

³⁹ *Pesti Hírlap* 1925. okt. 27.

zengett a vers hittel és lelkesen. A magyarok Istenére. Esküszünk. – Ki tanította erre a versre felségedet? – Az édesapám válaszolta a király.”⁴⁰

Nemzeti Újságban 1925. november 19-i számában jelent meg „II. Ottó” születésnapjára Harsányi Lajos *Csaba visszajön* című verse, melynek utolsó versszaka így szól: „Most új Csaba áll fõn a tejúton. A magyar vár, indul a teuton. Az ormon már az ifjú sas vijjog”⁴¹

A *Nemzeti Újság* születésnap *Éljen a király* című vezércikkében egyebek közt ez volt olvasható:

„Királyi születésnapot ünneplünk. Elesettségünkben és szenvedéseinkben is ünnepeljük a gyereket, akit felemelünk a képzeletben és szeretettel féltünk a jövő méhében rá leskelõdõ szenvedésektõl. Mi a királyi gyermekben a jobb magyar sorsot várjuk. A törvényes nemzeti királyság egyetlen megszemélyesítõje II. Ottó”⁴²

A *Nemzeti Újság* szerint: „Egész Magyarországon imádkoztak Ottó királyért”⁴³ És elérkezett a nagy nap, a trónörökös 1930. november 20-án nagykorúvá lett. A világsajtó, Amerikától Spanyolországig és az utódállamokig élénken foglalkozott Ottó nagykorúvá válásának lehetséges következményeivel; erre vonatkozó híreket bõséggel találhatunk az *MTI* hír archívumának – interneten is hozzáférhetõ – anyagában. Most csak egyetlen szemelvénnel illusztráljuk a 18. születésnapot megelőzõ vélt, vagy valósnak gondolt félelmeket. A *Nemzeti Újság* röviddel a születésnap elõtt megjelent, *Csehek új puccshíreket gyártanak* című cikkének bevezetõjében ez olvasható: „Munkában a prágai aknamunka – az örökös király nagykorúságát akarják felhasználni a Magyarország elleni propagandában.”⁴⁴ A trónörökös születésnapját elõkészítendõ, november 18-án a *Nemzeti Újság* 1. oldalán, a rendezõ bizottság nevében Apponyi Albert felhívást tett közzé:

„Budapest közönségéhez! November 20-án Magyarország örökös királya eléri a 18. életévét és ezzel betölti nagykorúságát. A magyar nemzet és a fõváros polgársága ünnepi érzéseinek azzal

---

⁴⁰ *Nemzeti Újság* 1925. nov. 1.

⁴¹ *Nemzeti Újság* 1925. nov. 19.

⁴² *Nemzeti Újság* 1925. nov. 20.

⁴³ *Nemzeti Újság* 1925. nov. 21.

⁴⁴ *Nemzeti Újság* 1930. nov. 15.

adjunk méltó kifejezést, hogy ezen a történeti napon házainkat fellobogózzuk. A lobogó szerényen és csöndben beszéljen arról, hogy a magyar nemzet egy távol élő ifjúra gondol, róla álmodik, vele érez. Nemcsak neki tartozunk ezzel, hanem önmagunknak is.”⁴⁵

A fontos nap tiszteletére számos összejövételre, rendezvényre, bankettre került sor. A Magyar Színházban például bemutatták Bibó Lajos színművét az *Érik a vetést*, és nyilvánvaló, hogy az alkalmi darab címének, a jeles eseményhez illő üzenete volt.⁴⁶ A *Nemzeti Újság* 1. oldalán *Hajnalhasadás* címmel jelent meg Csekolics Iván gróf írása, s ugyanebben a lapszámban kapott helyet Rainer János cikke, *A magyar jövő álma*.⁴⁷

Az ünnepek utójátékába azonban zavaró mozzanat vegyült. Ugyanis a kormány intézkedése nyomán a vizsgálóbíró lefoglaltatta azokat a bronzérmeket, melyeknek egyik oldalán „a Patrona Hungariae-nek, a másik oldalán Ottó örökös királynak képe volt a következő felirattal: »II. Ottó Magyarország örökös királya 1922-1930«” A *Nemzeti Újság*ban válaszul vezércikk jelent meg, *Igenis örökös király!* címmel.⁴⁸

Befejezésül idézzük Schlachta Margit írását: *Amiért azt az órát várjuk*.

„Zita királyné alkuatlanul áll azon a gránitalapon, amelyre az üdvözítő kétezer évvel ezelőtt a fertőbe süllyedt, megromlott és kétségbeesett emberiséget megváltva és új életre keltve, ráhelyezte. Fiát is így nevelte: Az oltár árnyékában nőtt daliás ifjúvá. Erős, szép fiatal élete azt hordozza, aminek erejében betegségünk meggyógyul: lelki épséget, erkölcsi tisztaságot, élő hitet és Isten erejéből forraszó kegyelmi erőket.”⁴⁹

---

⁴⁵ *Nemzeti Újság* 1930. nov. 18.

⁴⁶ *Nemzeti Újság* 1930. nov. 20.

⁴⁷ *Nemzeti Újság* 1930. nov. 20.

⁴⁸ *Nemzeti Újság* 1930. nov. 23.

⁴⁹ BALASSA–CSEKONICS 1931. 117.

Feladatomnak tehát azt tartottam, hogy röviden bemutassam a „legendakör” néhány elemét, láttassam, mit kaptak az akkori olvasók, s nem azt, hogy a nyomtatásban megjelenteket kritikával szemléljem. S ha a tanulmány elején arról írtam, hogy IV. Károly és Ottó „legendáriumának” felépítése, ikonok megalkotása volt a legitimisták törekvése, akkor, a „mi lett volna, ha...” történelmietlennek mondott – ám sokszor mégsem elvetendő – megközelítését alkalmazva annyit mondhatunk, hogy a „legitimista PR.” a valóság sok elemét is tartalmazta. Mert Károly feltétlenül rendelkezett azon talán nem is elsősorban politikusi, ám annál inkább emberi – sőt polgári – jellemvonásokkal, melyek alapján, Shakespeare után szabadon mondhatjuk amit Fortinbras mondott Hamletről búcsúzva: „belőle, ha megéri, nagy király vált volna még.” De mivel nem Hamletről van szó, a nagy jelzőt cseréljük fel a jóra. Ugyanis ez sem kevés. Ottóról pedig tudjuk, hogy jeles, európai rangú politikussá, európai polgárrá vált, aki a magyarok iránti elkötelezettségének hosszú élete folyamán sok jelét adta. Nem véletlen, hogy korántsem csak a legitimista nosztalgiát ápolók ötlete volt, hogy az 1989-1990-ben rendszert váltott Magyarország első köztársasági elnöke ő legyen.

IRODALOM

BALASSA Imre

1925 *A magyar királytragédia*. IV. Károly. Világirodalom, Budapest.

BALASSA Imre – CSEKONICS Iván

1931 *Ottó az ifjú király élete*. Hornyánszky Viktor Rt. Magyar Királyi Udvari Könyvnyomdája, Budapest.

BOROVICZÉNY Aladár

1993 *A király és kormányzója*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

EDELSHEIM Gyulai Ilona gróf (Horthy Istvánné)

2010 *Becsület és kötelesség 2. 1945-1998*. Európa Kiadó, Budapest.

KOVÁCS Gergely

2004 *Fogadd a koronát!* Károly magyar király hitvalló élete. Új Ember Kiadó, Budapest.

KRAY István báró, dr.

1935 *A kabinetiroda szolgálatában a világháború alatt.* Epizódok és jellemképek I. Ferenc József és IV. Károly királyokról. Szerzői kiadás, Budapest.

MILOTAY István

2001 *Egy élet Magyarorszáért.* 1. rész. Ami Horthy emlékirataiból kimaradt. Gede testvérek, Budapest.

PÁPAY István

1928 *Visszaemlékezések I. Ferenc József és IV. Károly királyról.* Apostol Nyomda, Budapest.

WERKMANN, Karl Freiherr von

1923 *A madeirai halott.* Münchner Buchgewerbehaus M. Müller & Sohn, München.

IV. Károly király a győri vasútállomáson (1921. október 22.)